

ГАЛИЧ НА АКВАРЕЛЯХ НАПОЛЕОНА ОРДИ

У статті описано акварелі Наполеона Орди із зображеннями Галича, створені в 1878–1880 роках. Підкреслено, що досі історичній науці була відома тільки одна, виконана на основі рисунка Н. Орди літографія із зображенням середмістя Галича та Замкової гори з лівого берега Дністра. В публікації описано два інші, маловідомі, рисунки автора із зображеннями Ринкової площі й руїн замку, а також церкви Святого Пантелеймона. Обидва рисунки, виконані олівцем і клеєвими фарбами технікою акварелі, збереглися у фондах Національного музею Кракова в дуже доброму стані, вони публікуються вперше.

Ключові слова: Галич, Наполеон Орда, акварель, рисунок, літографія.

Галичеві, на відміну від інших центрів Галичини, наприклад Львова чи Івано-Франківська, несправедливо довгий час не було присвячено спеціального видання, в якому можна було б знайти старі ілюстрації із зображеннями міста¹. Тільки в останні роки ситуація почала поступово змінюватися, що засвідчують календарі на 2016 й 2017 роки, які видав Національний заповідник «Давній Галич», із використанням найвідоміших гравюр та листівок із зображеннями Галича ХІХ — початку ХХ ст.².

¹ Див. наприклад: Котлобулатова І. Львів на фотографії. 1860–2006 / І. Котлобулатова. — Львів: Центр Європи, 2006. — 312 с.; Івано-Франківськ на давній поштівці: з колекції Зеновія Жеребецького. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2011. — 160 с.

² Галич у давній гравюрі з приватної колекції Андрія Чемеринського. — Галич: Національний заповідник «Давній Галич»; Галицька друкарня плюс, 2016. — 12 с.; Цісарсько-королівський Галич у давній поштовій листівці з приватної колекції Андрія Чемеринського. 650 років Магдебурзького права. — Галич: Національний заповідник «Давній Галич»; Галицька друкарня плюс, 2017. — 12 с. Можна відмітити й альбом, виданий Василем Пилип'юком 1998 р., однак він торкається археологічних розкопок княжого Галича, див.: Пилип'юк В. Древній Галич. Фотоальбом / В. Пилип'юк. — Львів: Світло і тінь, 1998. — 137 с.

Здавалося б, відсутність спеціалізованих видань, де б широко репрезентувалися старі зображення Галича, зумовлена в принципі малою кількістю графічних образів міста, відсутністю уваги художників, граверів чи фотографів до історичної столиці Галицької землі. Однак насправді в місті, незважаючи на його провінційне значення, протягом ХІХ і першої половини ХХ ст. побувало досить багато митців, що спричинило появу багатьох рисунків, літографій, дерево- і сталеритів, фотографій, а також листівок із зображенням найцікавіших об'єктів: Замкової гори з руїнами Старостинського замку, Ринкової площі, греко-католицьких церков Різдва і Святого Миколая, римо-католицького костелу Святого Станіслава (сучасна греко-католицька церква Святого Пантелеймона), кенеси, дерев'яного і залізничного мостів через Дністер, руйнувань часів Першої світової війни тощо. Тільки поверхові пошуки, проведені в останні роки³, дозволили виявити понад сотню таких зображень, значної частини з яких досі не знали дослідники. Ці зображення зберігаються по різних українських (Галич, Івано-Франківськ, Львів, Київ) та зарубіжних (Відень, Варшава, Краків) архівних, наукових і мистецьких установах. Серед них варто відзначити й Національний музей у Кракові (*Muzeum Narodowe w Krakowie*), фонди якого містять наразі неопубліковані рисунки аквареллю із зображеннями Галича⁴, які створив відомий художник другої половини ХІХ ст., виходець з білоруських земель Наполеон Орда.

Наполеон Орда (*Napoleon Orda*) народився 1807 р. в с. Вороцевичах недалеко від м. Пінська в сім'ї маршалка Кобринського повіту Міхала Орди. Здобув домашню освіту, закінчив гімназію у Свіслочі, навчався у Віленському університеті, однак з політичних причин не зміг його закінчити. Впродовж 1830—1831 рр. він брав участь в антиросійському повстанні, відзначився в бойових діях, нагороджений відзнакою Золотий хрест (*Virtuti Militari*). Після поразки повстання в середині 1831 р. емігрував

³ Такі пошуки проводив і проводить колектив не байдужих до долі Галича осіб, зокрема Василь Іваночко, Віталій Нагірний, Мирослав Волощук, Андрій Стасюк, Левко Квятковський, Зеновій Федунків, Магда Арсенич, Каміль Рушала, Юрій Довган, Артур Гощинський та ін.

⁴ За допомогу в пошукові матеріалів хочу висловити щиру подяку працівникам Національного музею у Кракові: Бернадеті Май (*Bernadeta Ma*), Агнешці Гурецькій-Матурі (*Agnieszka Górecka-Matura*) і Магдалені Чубінській (*Magdalena Czubińska*). Цифрові копії рисунків Наполеона Орди люб'язно надані Фотографічним відділом Національного музею у Кракові (*Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie*), за що висловлюємо щиру подяку його працівникам.

до Австрії, а звідти до Парижа, де вивчав різьбярство, рисунок (у художника-пейзажиста П'єра Гігарда) і музику (у Фридерика Шопена). Тоді ж активно подорожував Англією, Шотландією, Голландією, Португалією і Алжиром, де під враженням побаченого створив багато рисунків найцікавіших історичних пам'яток. 1856 р. Н. Орда повернувся до родинних володінь у с. Вороцевичі, де зайнявся сільським господарством та працював домашнім вчителем у родині генерала Адама Жевуського. Після повернення в рідні місця художник не припинив малювати пейзажі, почавши від 1860 р. регулярно відвідувати Волинську, Мінську, Гродненську, Київську, Подільську, Вітебську губернії. Впродовж 1875—1877 рр. він подорожував Литвою і Варшавською губернією, у 1878—1880 рр. — Галичиною, а 1881—1883 рр. — Великопольщею, Люблінською, Пьотрковською, Плоцькою, Келецькою, Радомською і Сувальською губерніями. Помер 26 квітня 1883 р. у Варшаві. Похований у родовому склепі в с. Янові (тепер — м. Іванава Брестської області, Білорусь)⁵.

Під час своїх численних подорожей Н. Орда створив багато пейзажів, намальованих з натури. Наразі відомо про 1007 збережених рисунків⁶, хоча, без сумніву, створено їх було значно більше (не менше 1150-ти)⁷. Основна частина їх виконана олівцем і клеєвими фарбами технікою акварелі. Художник поставив за мету зафіксувати актуальний стан найвідоміших пам'яток архітектури з часів Першої Речі Посполитої. Тому

⁵ Детальніше про діяльність Н. Орди, див.: German F. Orda Napoleon / F. German // Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1979, — Т. 24. — С. 161—163. Про «українську тематику» в його творчості, див.: Березіна І. В. Архітектурна спадщина України у творчості Наполеона Орди: іконографія та принципи використання / І. Березіна. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. — 152 с.; Україна в літографіях з акварелей Наполеона Орди. Альбом-каталог / [укладач Л. Гутник, автор вступу Г. Юхимець]. — К., 2011. — С. 3—11.

⁶ З 1007-ми збережених і відомих рисунків Н. Орди 971 зберігається в Національному музеї у Кракові (є підстави вважати, що один із рисунків цієї колекції виконав не Н. Орда і він потрапив до колекції випадково), 30 — у Національному музеї у Варшаві, шість — у Музеї Чарторийських у Кракові і одна — у Національній бібліотеці імені Оссолінських у Вроцлаві. Див.: Kucielska Z. Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie / Z. Kucielska, Z. Tobiaszowa. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975. — Cz. 1 : Rysunki Napoleona Ordy. — S. 7—9, German F. Op. cit. — S. 163; Березіна І. В. Вказ. праця. — С. 21—22.

⁷ Березіна І. В. Назв. праця. — с. 22.

його малюнки характеризуються надзвичайною точністю й дуже високою якістю виконання, що надає їм особливої вартості і значення.

На основі акварелей Н. Орди Алоїзій Місерович (*Alojzy Misierowicz*) виконав ряд літографій⁸. За їхньою допомогою у 1873—1883 рр. літографічна майстерня Максиміліана Фаянса (*Maksymilian Fajans*) у Варшаві видала «Альбом історичних пейзажів Польщі» («*Album widoków historycznych Polski*»), який складався з восьми серій і містив 260 зображень⁹.

Для нас найбільший інтерес становить шоста серія цього альбому під назвою «Альбом пейзажів Королівства Галичини і краківських земель, які намалював з натури Наполеон Орда» («*Album widoków Królestwa Galicji i ziem krakowskich, zrysowane z natury przez Napoleona Orde*»). Вона містить 30 пейзажів. У центрі абсолютної більшості малюнків — старовинні замки, розташовані над річками або над іншими водоймами. Під № 6 в альбомі вміщено чорно-білу завбільшки 31,3x44,6 см літографію з підписом «Галич біля впадіння річки Лукви в Дністер» («*Halicz przy ujściu rzeki Lukiew do Dniestru*»). На ній зображено загальний вигляд середмістя Галича із Замковою горою і руїнами Старостинського замку та дерев'яним мостом через Дністер з лівого берега річки (іл. 1). Під зображенням польською і французькою мовами вміщено коротку історичну довідку про княжий Галич¹⁰. В основі літографії — рисунок, виконаний олівцем і аквареллю, який тепер зберігається у Відділі графіки (*Gabinet Graficzny*) Музею Чарторийських (*Muzeum Czartoryskich*) у Кракові¹¹. Ця літографія добре відома, її неодноразово передруковували¹², і вона широко розповсюджена в Інтернеті.

⁸ Літографія — одна з технік ґравюри, яку 1796 р. винайшов Алоїсій Зенефельдер. Полягала в нанесенні малюнка на пласку друкарську форму (камінь або метал) і перенесенні відбитка на папір методом відтискування.

⁹ *Album widoków historycznych Polski poświęcony Rodakom zrysowany z natury przez Napoleona Orde, przedstawiający miejsca historyczne od początku chrześcijaństwa w Polsce (r. 965), ruiny zamków obronnych z czasów wojen tureckich, tatarskich, krzyżackich, kozackich i szwedzkich. Piękne rezydencje, świadczące o przeszłości i cywilizacji w tym kraju oraz miejsca urodzenia ludzi wsławionych orężem, piórem lub nauką. — Seria I–VIII. — Warszawa : Zakład Litograficzny Maksymilian Fajansa, 1873–1883. — 260 ark. Оцифровану версію альбомів, див. в: Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : (<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=1120&tab=3> [1.04.2017]).*

¹⁰ *Ibidem. — Seria VI. — ark. 6. Див.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=239526&tab=3> [1.04.2017].*

¹¹ *Muzeum Czartoryskich w Krakowie. — Oddział Graficzny. — nr. inw. XV–R.19427.*

Зовсім інакша ситуація з іншими двома рисунками автора, на яких зображено Галич. Ідеться про дві кольорові акварелі, виконані олівцем і клеєвими фарбами на папері близько 1878–1880 рр. Обидві зберігаються у фондах Національного музею у Кракові серед колекції рисунків і акварелей Н. Орди в папці «*Пізні країни*» («*Teka Roznych Krajów*») ¹³. Ці рисунки досі не публікувалися.

Перша з акварелей завбільшки 22,7х28,7 см названа «*Галич. Костел Вознесіння Діви Марії і руїни замку*» («*Halicz. Kościół P. W. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i ruiny zamku*»). На підкладці малюнка є напис «*Галичина*» («*Galicja*»). На акварелі зображено фрагмент центральної частини Галича з міською забудовою. З правого боку можна розпізнати однонавовий римо-католицький костел Вознесіння Діви Марії з трьохарковою дзвіницею, а на задньому плані — Замкову гору і руїни Старостинського замку (іл. 2) ¹⁴. Правдоподібно, що з цього рисунка також було виконано літографію. Можливо, саме вона стала підставою для чорно-білого відбитка, на який натрапляємо в окремих виданнях ¹⁵. Що стосується оригіналу — малюнка аквареллю, то він ніколи раніше не друкувався.

Друга акварель завбільшки 22,6х28,7 см називається «*Костел С. Станіслава. Галич*» («*Kościół S. Stanisława. Halicz*»). У самому її центрі зображено фасад і бічну елевацію римо-католицького костелу Святого Станіслава (тепер церква Святого Пантелеймона). З лівого боку від храму можна побачити квадратну, дворівневу дзвіницю, перед якою видніється селянська хата під солом'яною стріхою, а на задньому плані — добротні будівлі монастирського комплексу (іл. 3) ¹⁶. Літографію з рисунка не виконували, і він раніше не публікувався.

¹² Див. наприклад: Галич у давній гравюрі з приватної колекції Андрія Чемеринського. — Місяць квітень.

¹³ Kucielska Z. Op. cit. — S. 69, № 220–221.

¹⁴ Muzeum Narodowe w Krakowie. — Dział III : Rycin, Rysunków i Akwarel. — nr inw. III-r.a-4536.

¹⁵ Див. наприклад: Галич у давній гравюрі з приватної колекції Андрія Чемеринського. — Місяць березень. Можливо, що дана літографія була опублікована в окремому альбомі, виданому Н. Ордою в 1876 р. Спочатку він зберігався в бібліотеці замку в м. Суха Бескідська, а в 1950 р. був переданий до Національної бібліотеки ім. Оссолінських у Вроцлаві. Відомо, що в альбомі була вміщена одна із літографій Галича. Пізніше він був викрадений з бібліотеки, тому неможливо встановити, про яку саме літографію йдеться. Дет. див.: Березина І. В. Вказ. праця. — С. 19.

¹⁶ Muzeum Czartoryskich w Krakowie. — Odział Graficzny. — nr inw. III-r.a-4537.

Описані роботи Н. Орди неймовірно точно відтворюють пам'ятки Галича станом на 1878–1880 рр. Значення цих акварелей важко переоцінити, адже вони надзвичайно цінне джерело для істориків, архітекторів, мистецтвознавців, реставраторів і всіх, кому цікава минувшина рідного краю.

Vitalii Nahirnyi (Krakow, Poland)

Halych on the water colours of Napoleon Orda

The article describes the water colours of Napoleon Orda with the images of Halych created in 1878-1880. It is emphasized that until now only one lithography based on the drawing of Napoleon Orda has been known in historical science, depicting the center of Halych and Mount Zamkova from the left bank of the Dnister river. The publication describes two other little-known drawings of the author with the images of the Market Square and ruins of the castle, and the St. Panteleimon church. Both drawings, made with pencil and glue colours in watercolor technique, were preserved in the funds of the National Museum of Krakow in very good condition, they are published for the first time.

Key words: *Halych, Napoleon Orda, water colour, drawing, lithography.*

Іл. 1. Галич біля впадіння річки Лукви в Дністер.

Літографія з рисунка Наполеона Орди. Близько 1878–1880 рр. Album widoków historycznych Polski poświęcony Rodakom zrysowany z natury przez Napoleona Ordę. – Seria VIII. – ark. 6 (<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=239526&tab=3> [1.04.2017])